

GECSÉNYI PATRICIA

KÖZÖS KIÚTKERESÉS – VÁLTOZÁSOK A MAGYAR–OSZTRÁK KAPCSOLATOKBAN 1953–1956

AZ ENYHÜLÉS KEZDETEI 1953–1955

Noha a nemzetközi történeti szakirodalomban még ma is eltérően vélekednek arról, hogy a Sztálin által a nyugati világgal szemben meghatározott szovjet külpolitika mikor kezdett megváltozni, abban egyetértenek a történészek, hogy az érdemi fordulatra a diktátor 1953 márciusában bekövetkezett halálát követően került sor.¹ Annál is inkább, mert az új szovjet vezetés által nyíltan meghirdetett enyhülési politika elsődlegesen a csatlós országok belső viszonyaira gyakorolt hatást és csak hónapok múltával mutatkoztak apró jelei annak, hogy a változások csekély mozgásteret tesznek lehetővé a külkapcsolatokban (és nem a külpolitikában!) is. Magyarországon a Nagy Imre miniszterelnök nevéhez fűződő ún. korrekciós politikai irányvonal ezen a téren – érthetően – nem is irányzott elő változásokat. Az új kormány programját is ez jellemezte, miközben 1953 augusztusában a nyugati országok külképviseletei felé történő nyitásról a bécsi követséghez intézett minisztériumi utasítás erre a programra hivatkozott.²

A változások egyértelmű jele volt, hogy a Magyar Dolgozók Pártja (MDP) 1954. májusi III. kongresszusán, majd júniusban, a parlamentben, a költségvetési vitában szó eshetett a magyar–osztrák viszony lassú javulásáról, ami Magyarország számára kiemelt fontossággal bírt.

Ezzel a két ország között kezdetét vette az enyhülés verbális szintű korszaka. Ezt tükrözte a külügy 1954. áprilisában a bécsi külképviselethez intézett leirata, amely kiemelten hangsúlyozta a két ország viszonya javításának, a fennálló vitás kérdések megoldásának fontosságát.³

A diplomáciai kapcsolatokban előrelépés ezzel párhuzamosan következett be. Az osztrák kormány 1954. június 22-ei ülésén hatalmazta fel a külügyminisztert, hogy

¹ Ld. BÉKÉS Csaba: *Európából Európába. Magyarország konfliktusok keresztjében. 1945–1990* Budapest, Gondolat, 2004. 132–134.

² *Iratok Magyarország és Ausztria kapcsolatainak történetéhez 1945–1956.* Vál., szerk., jegyzetekkel ellátta és a bev. tanulmányt írta GECSÉNYI Lajos. Budapest, Magyar Országos Levéltár, 2007. (a továbbiakban: *Iratok*), 60. sz. dokumentum (184–185.)

³ Uo. 72. sz. dokumentum 217–218.

készítse elő Magyarországgal és Lengyelországgal a normális viszony helyreállítását. 1954. július 14-én azután megszületett a megállapodás arról, hogy a követi rangú ügyvivők helyébe kölcsönösen tényleges követeket neveznek ki.⁴ Ezt követően a július 26-ai minisztertanács budapesti követé nevezte ki Olivier Rességuier addigi ügyvivőt,⁵ aki 1954. november 24-én e minőségében bemutatkozó látogatást tett Nagy Imre miniszterelnöknél, majd néhány nap múlva átadta megbízólevelét Dobi István-nak, az Elnöki Tanács elnökének.⁶ Bécsben néhány hónappal később ugyancsak az addigi ügyvivő, Szeri Lénárd, adta át követi megbízólevelét.

1954 májusában Bécsben, majd szeptember 1. és 17. között Budapesten került sor kereskedelmi tárgyalásokra. Szeptember 17-én aláírták az 1954–1955. évre szóló árucseré-forgalmi egyezményt és jegyzőkönyvet.⁷ Ennek értelmében valamelyest bővült az áruforgalom; míg Magyarország szinte kizárólag mezőgazdasági termékeket exportált, Ausztriából az import acél- és hengerelt vasárut, gyógyszer- és vegyi alapanyagokat, fát foglalt magába.⁸ Osztrák részről a forgalom élénkítésére egymillió dolláros hitelt ajánlottak fel fogyasztási cikkek vásárlására.⁹ Meghatározó jelentőségű volt, hogy magyar–osztrák határ mentén, 1954 folyamán fokozatosan enyhült a feszültség, csökkent a határincidensek száma.¹⁰

Az osztrák kormány számára fontos, korábbról függően maradt kérdések rendezésében, mindenképp a kettős állampolgárságú személyek áttelepülésének az engedélyezése, még inkább a vitás vagyoni jogi kérdések megoldása terén viszont alig történt előrehaladás. Az utóbbiak több témakört érintettek. Így a potsdami konferencia határozata értelmében a német vagyon részeként szovjet (majd később magyar) tulajdonba került osztrák tulajdonú vállalatokat, az osztrák állampolgárságot szerzett kitelepített németek hátramaradt vagyonát, a határon átnyúló osztrák birtokok dolgát, s végül a háború utolsó hónapjaiban osztrák területre került magyar értékeket. A megbeszélések, melyeket az osztrákok az államközi kapcsolatok rendezése egyik legfőbb céljának tekintettek, 1954 januárjában a várakozások ellenére a magyar fél halasztó magatartása miatt nem folytatódtak. Budapesten, miután kiderült, hogy

⁴ *Szabad Nép*, 1954. július 15. 3.

⁵ Österreichisches Staatsarchiv, Archiv der Republik, Bundeskanzleramt, Aussere Angelegenheiten (a továbbiakban ÖStA, AdR, BKA/AA), Pol. II. Ungarn 2. GZ 201. 932/1954.

⁶ *Szabad Nép*, 1954. november 27. 4.

⁷ *Szabad Nép*, 1955. szeptember 23. .4.

⁸ *Iratok*, 75. sz. dokumentum 222–223.

⁹ MNL OL M-KS 276.f.65/218.ö.e. Rubin Péter főosztályvezető feljegyzése. 1955. július 6. és MNL, OL, XIX-J-1-j 53. doboz 25/c 003032/I/1955. szig. biz.

¹⁰ Az országgyűlés költségvetési vitájában Parragi György újságíró, képviselő 1954. június 16-án kifejezetten kiemelte ezt aényt. Nyilván a pártvezetés előzetes egyetértésével. *Iratok*, 29. 58. l.áb-jegyzet.

a tárgyalások sértenék a Szovjetunió és Csehszlovákia érdekeit, formálisan arra hivattak: Ausztria még nem teljesen szuverén állam, így bizonyos államközi megállapodásokat csak a megszálló nagyhatalmak egyetértésével köthet.¹¹

Magyar vezető – Hegedüs András miniszterelnök-helyettes – szájából a viszony normalizálásáról az első nyilvános bejelentés végül 1954. december elsején hangzott el, talán nem is véletlenül Moszkvában, az európai béke és biztonság kérdéseivel foglalkozó értekezleten, amelyen a nyugati országok távolmaradása miatt csak a szovjet blokkhoz tartozó országok képviselői vettek részt. A Német Szövetségi Köztársaság szuverén államként történt elismerése, az Észak-Atlanti Szövetséghez történő esetleges csatlakozása és felfegyverzésének lehetősége határozta meg a tanácskozáson képviselt szovjet álláspontot, ami egy védelmi szervezet létrehozásának lehetőségét vetette fel.¹² Hegedüs András a kormányülésen tartott beszámolójában többek között elmondta: „Külön beszéltünk az osztrák kérdéstről, tekintve, hogy Ausztria és Magyarország szomszédos országok és a mi külpolitikánkban az osztrák kérdés az egyike a legfontosabb kérdéseknek. Kifejtettük, hogy Nyugat-Németország felfegyverzése Ausztria bekebelezésének veszélyét is jelenti, s hogy ebben a kérdésben Ausztrián keresztül a nyugatnémet imperializmus erősen veszélyezteti a magyar nép békés építő munkáját is. Ebben az esetben Magyarország a ráháruló kötelezettségeket meg fogja tenni.”¹³

Ez a megfogalmazás akár előre is vetíthette azokat a folyamatokat, amelyek néhány hónappal később az osztrák államszerződés aláírásához és a Varsói Szerződés megalakításához vezettek. Az 1955 februárjában bekövetkezett látszólag váratlan fordulat, az osztrák államszerződésre vonatkozó tárgyalások megkezdésének bejelentése, a magyar kormányzat számára, azután végképp zöld utat adott a kapcsolatok rendezése felé. Mi több, a szovjet csapatok várható ausztriai kivonulásának és az ottani közvetlen szovjet érdekérvényesítés visszaszorulásának fényében nyilvánvalóan kifejezetten új feladatokat is jelentett a magyar pártvezetésnek. Egyszerre kellett – mint látni fogjuk – a kapcsolatokat javítani, segíteni a közvetett szovjet politikai befolyás fenntartását, közvetlen gazdasági, kulturális, hírszerzési összeköttetést biztosítani nyugat felé, valamint a „vasfüggönnyel”, a fokozott ellenőrzéssel megakadályozni a határ átjárhatóságát.

A változások – legalábbis a bejelentések szintjén – 1955 áprilisában kezdődtek, amikor mind az állami, mind a párttiszségeket betöltő magyar politikusok sorra álltak ki a nyilvánosság előtt az Ausztriával való jószomszédi viszony helyreállítása

¹¹ *Iratok*, 77. sz. dokumentum 230–235.

¹² URBÁN Károly: Magyarország és a Varsói Szerződés létrejötte. *Társadalmi Szemle* 1955/11. 78.

¹³ A Minisztertanács 1954. december 10-i jegyzőkönyvéből: uo. 78.

mellett. Rákosi Mátyás, a Magyar Dolgozók Pártja első titkára 1955. április 3-án, a „felszabadulás” 10. évfordulója alkalmából rendezett operaházi díszünnepségen többek között bejelentette, hogy a különböző társadalmi rendszerek békés egymás mellett élése szellemében Magyarország javítani kívánja a kapcsolatait Ausztriával.¹⁴ Hegedüs András április 18-i miniszterelnöki expozéjában üdvözölte a moszkvai megállapodásokat.¹⁵ Hasonlóképpen foglalt állást pár nap múlva parlamenti felszólalásában Boldoczki János külügyminiszter.¹⁶ Az új irányok magukkal hozták a bécsi követség megerősítésének szükségességét is. Márciusban az alig néhány hónapja Stockholmban működő egykori pártfunkcionáriust, Puja Frigyest nevezték ki bécsi követé. Puja dinamikusan látott munkához, és arra törekedett, hogy minél szélesebb és gyümölcsözőbb kapcsolatokat alakítson ki.

A moszkvai osztrák–szovjet tárgyalások után pár nappal, 1955. április 23-án az MDP Politikai Bizottsága – miután meghallgatta Rákosi Mátyás beszámolóját a szovjet fővárosban aláírt megállapodásról – határozatot hozott arról, hogy az államszerződés aláírása esetén ki kell dolgozni a politikai, gazdasági, kulturális és katonai kérdésekkel kapcsolatos tennivalókat. Az utóbbiakat a szovjet tanácsadók bevonásával.¹⁷ Nyilvánvalóan annak a fényében, hogy milyen lépéseket kell tenni Ausztriát illetően a Varsói Szerződésben meghatározott feladatok ellátására. Az államszerződés aláírását követő másfél hónapon belül – még ha egy rövid megbicsaklással is – a Politikai Bizottság részletes határozatot hozott a magyar–osztrák viszonyról. Első ízben június 23-án került a Politikai Bizottság elé a külügyminisztérium 22 pontos, a kapcsolatok minden szféráját érintő javaslata, ám rövid vita után levették a napirendről, arra hivatkozva, hogy az érintett minisztériumokkal előzetesen egyeztetni kell az előterjesztést.¹⁸ A valódi ok azonban nyilván nem ez volt, hanem a Moszkvából érkezett figyelmeztetés, miután egy héttel később június 30-án a Politikai Bizottság, immár „A nemzetközi helyzet és az ebből adódó feladataink” c. napirend részeként – Jugoszláviával és Nyugat-Németországgal együtt – mégiscsak megtárgyalta Boldoczki külügyminiszter jelentését. A határozat Ausztriára vonatkozó pontjai olyan lényeges politikai, gazdasági és kulturális teendők sorát tartalmazták, amelyek egyértelműen az enyhülés, a rendezés felé mutattak. Így többek között az osztrák és a kettős állampolgárok kiutazásának engedélyezését, elítélt osztrák állampolgárok kegyelemben részesítését, a vagyoni jogi tárgyalások lefolytatását, az áruforgalom bővítését, a köz-

¹⁴ *Szabad Nép*, 1955. április 4. 2.

¹⁵ *Szabad Nép* 1956. április 19. 2.

¹⁶ *Szabad Nép*, 1955. április 23. 1.

¹⁷ MNL, OL, M-KS 276. fond 53/227.ő.e. Az MDP PB 1955. április 23-ai ülésének jegyzőkönyve.

¹⁸ MNL, OL, M-KS 276. fond 53/238. ő.e. 138–139. lap Boldoczki János külügyminiszter előterjesztése 1955. június 17. A határozat uo.

lekedési és mezőgazdasági együttműködés erősítését, közös kulturális munkaterv összeállítását a magyar kulturális intézet ismételt megnyitását. az irodalmi, művészeti, tudományos kapcsolatok bővítését, mi több az 1926-ban az egykori közös állami adminisztráció iratainak tulajdonjogáról kötött badeni levéltári egyezmény alapján egy magyar levéltári megbízott bécsi kiküldetését.¹⁹ A magyar kormány – úgymond jó szándékát és az ügy iránti elkötelezettségét bizonyítandó – június 27-én diplomáciai úton közölte Béccsel: az ősz folyamán készek felújítani az 1953 őszén megszakadt vagyoni tárgyalásokat,²⁰ és meghívták az osztrák parlament küldöttségét egy magyarországi látogatásra.

Ausztria vezetői 1955. április-májusban az államszerződéssel kapcsolatos tárgyalásokkal foglalkoztak, így nem reagáltak a magyar nyilatkozatokra.²¹ Tárgyalási készségüket azonban az államszerződés aláírását követően – az 1955. július 3-án hivatalba lépett Julius Raab vezette kormány programnyilatkozatában – ismételten megerősítették. Többek között felvetették a gazdasági kapcsolatok bővítésének, a kulturális együttműködés létrehozásának a lehetőségét.²²

1955. július 6-án – 12 nappal a nagyhatalmak genfi csúcstalálkozója előtt – Rákosi Mátyás pártfőtitkár fogadta Karl Braunias osztrák követet. Első alkalommal került sor találkozóra egy osztrák (egyáltalán egy nyugati) diplomata és egy magyar pártvezető között. A jó légkörben lezajlott beszélgetésen Braunias felvetette a kétoldalú kapcsolatokat érintő összes lényeges kérdést, elsősorban az osztrákokat legjobban érdeklő ügyeket, a kettős állampolgárságú személyek helyzetének és a vagyoni kérdéseknek a rendezését, valamint a magyar–osztrák határon uralkodó háborús állapotok normalizálását. Emellett sürgette azt is, hogy magyar részről enyhítsenek

¹⁹ A június 28-án kelt előterjesztést lásd *Iratok*, 82. sz. dokumentum 243–249., a határozatot lásd uo. 83. sz. dokumentum 250–251.

²⁰ Az MDP KV Politikai Bizottsága már június 11-én jóvá hagyta a tárgyaló küldöttség névsorát. MNL, OL, M-KS 276. fond, 53/236. ö.e. 100–101. lap.

²¹ Gellért Andor, ekkor a Szabad Európa Rádió magyar osztályának vezetője, Bakách-Bessenyei Györgyhöz a New York-i Magyar Nemzeti Bizottmány külügyi vezetőjéhez intézett levelében (1955. május 6.) Bruno Kreiskyt, aki ekkor államtitkári posztot töltött be, idézte: „Magyar szomszédaink az első időben bizonyára nagyon csalatkozni fognak bennünk. Ebben az időben minden törekvésünket arra kell koncentrálnunk, hogy teljes semlegességünket minden eszközzel dokumentáljuk.” MNL, OL, P 2066, 72. dosszié 39-40. (Köszönöm édesapámnak, Gecsényi Lajosnak, hogy ezt az adatot átengedte nekem.) Kreisky sok évvel később maga is így írt erről emlékirataiban: „a magyar felkelésig – kevés figyelmet szenteltem a magyarországi fejlődésnek, és az ottani viszonyoknak”. Lásd: KREISKY, Bruno: *Im Strom der Politik. Erfahrungen eines Europäers*. Wien, Goldmann, 1988. 226.

²² Puja Frigyes követ jelentése 1955. július 7. Lásd *Iratok*, 86. sz. dokumentum 255–258. Ld. továbbá BIELKA, Erich: Österreich und seine volksdemokratischem Nachbarn In: *Die Ära Kreisky. Schwerpunkte der österreichischen Aussenpolitik*. Hg. BIELKA, Erich–JANKOWITSCH, Peter–TJALBERG, Hans. Wien, Europa, 1983. 200–201.

a vízumpolitikán, mert további fenntartása esetén a gazdasági, kulturális és sport kapcsolatok nem fejlődhetnek. Javasolta, hogy nyissanak újabb határátkelőhelyeket. Rákosi kijelentette, hogy az államszerződés megkötése és a semlegesség törvénybe iktatása után magyar részről számos lehetőséget látnak a két ország viszonyának normalizálására, s több alkalommal nyomatékosan hangsúlyozta, hogy magyar hivatalos szervek mindent meg fognak tenni a magyar–osztrák kapcsolatok javítása és elmélyítése érdekében. Felhatalmazta vendégét, hogy kijelentéseit közölje az osztrák kormánnyal. Ígéretet tett a felmerült problémák rendezésére, a hangsúlyt azonban a gazdasági kapcsolatok bővítésére helyezte, s külön is érdeklődött a villamos áram importjának és a faimport bővítésének lehetősége iránt. A beszélgetés hangulatára jellemző volt, hogy a kommunista vezető szóba hozta: szívesen utazna Bécsbe, ahol fiatalkorában gyakran megfordult.²³

A rendezésre tett javaslatokkal egy időben – bevallottan az államszerződés után előállt új helyzetre való tekintettel – a magyar pártvezetés súlyos intézkedéseket tett a magyar–osztrák határszakasz katonai megerősítésére. Erről a Politikai Bizottság július 7-én hozott határozatot. Ez szerint a 354 kilométer hosszú magyar-osztrák határszakaszon a 4047 főnyi határőrséget a déli, a keleti és az északi határvonalról átvezényelt 1011 fővel kellett megerősíteni, 11 új határőrsöt kellett létesíteni, azaz a határőrizet súlypontja még erőteljesebben a nyugati határra került.²⁴

A kétarcú politika jegyében néhány héttel később Kárpáti József külügyminiszter-helyettes magához kérte az osztrák ideiglenes ügyvivőt és tájékoztatta, hogy az államszerződés aláírása után mód nyílik nemcsak a jószomszédi, hanem a közvetlenebb, baráti viszony megteremtésére is. A kulturális és tudományos kapcsolatok élénkítése mellett miniszterek kölcsönös látogatását, küldöttségek cseréjét javasolta. Kifejezésre juttatta a magyar kormány készségét az osztrák részről megfogalmazott kívánságokat, mindenekelőtt a kettős állampolgárok kiutazásának engedélyezését és az új határátkelők megnyitását illetően. Kijelentette, hogy magyar részről az osztrák javaslatokat komolyan veszik, s annak a reményének adott hangot, hogy Ausztria és Magyarország között hasznos együttműködés alakulhat ki.²⁵

1955 őszén a két ország viszonyának rendezése valóban lendületet vett. Szeptember–október folyamán a magyar hatóságok fokozatosan enyhítettek a be- és kiutazási engedélyek kiadásának korábbi szigorú előírásain. 1955. október 16-án a 100. magyar–osztrák labdarugó mérkőzésre 4000 szurkoló érkezett Bécsből, többen, mint ahány osztrák a megelőző öt évben Budapestre jött. Együttműködés alakult ki a Bar-

²³ *Iratok*, 85. sz. dokumentum 253–254.

²⁴ MNL, OL, M-KS 276. fond 53/240. ö.e. 26–28. Az előterjesztés május 31-án kelt.

²⁵ *Iratok*, 87. sz. dokumentum 259–260.

tók és a Mozart évforduló megünneplésében,²⁶ magyar küldöttség vett részt a bécsi Opera és a Burgtheater megnyitásán, az őszi bécsi vásáron Mekis József, a Politikai Bizottság póttagja, a minisztertanács elnökhelyettese és Bognár József miniszter jelentek meg. Osztrák részről azonnal nyugtázták az első komolyabb engedményeket.

Az osztrák–magyar határon 1955 őszére a helyzet sokat javult, a magyar határőrség beszüntette a provokatív lövöldözést. Annak ellenére, hogy hónapról hónapra emelkedett a határátlépési kísérletek száma, amelyeknek egy része sikeres volt.²⁷ Az aknazár léte azonban továbbra is súlyos aggodalmakat okozott osztrák oldalon. Októberben a magyar határőrök által Luisिंग/Lovászadnál elkövetett súlyos határsértés²⁸ után magyar javaslatra közös ad hoc bizottságot állítottak fel az ügy kivizsgálására. A korrekt szellemű tárgyalás során eredményre nem jutottak, de osztrák kezdeményezésre megállapodtak abban, hogy mindkét küldöttség javasolni fogja kormányának egy állandó vegyes bizottság felállítását a határincidensek kivizsgálására.²⁹

Budapesten jó visszhangot váltott ki Julius Raab kancellárnak a semlegességi törvény benyújtásakor, 1955. október 26-án az osztrák parlamentben elmondott beszéde, amelyben elismerően szólt a magyar–osztrák (és csehszlovák–osztrák) kapcsolatok alakulásáról.³⁰ Bécsben kedvezően fogadták, hogy Budapest viszonylag gyorsan reagált Ausztria örökös semlegességének törvénybe iktatására, s a Szovjetuniót és más országokat megelőzve, ötödikként ismerte el Ausztria örökös semlegességét. A *Szabad Nép* belső vezércikkben méltatta a semlegességi törvényt. A lelkesedés még a pártlap cikkírójának a tollát is félrevitte, amikor a következőket írta: „A magyar nép különös örömmel üdvözli a semleges Ausztriát. [...] nem közömbös az, hogy nyugati szomszédja független, semleges állam-e, vagy olyan ország, amelynek területén idegen csapatok állomásoznak és idegen katonai támaszpontok vannak.”

²⁶ A Petőfi Irodalmi Múzeumban rendezett Mozart emlékkiállításon Peinsipp osztrák követ mondott megnyitó beszédet, amit a *Szabad Nép* részletesen ismertetett. *Szabad Nép*, 1956. május 16. 4. Napijaink együttes ünneplése bizonyosság: emberileg ismét közelebb kerülünk egymáshoz.

²⁷ MNL, OL, XIX-B-10 IV/8-10 1956 186. (01704.) A Határőrség Országos Parancsnokságának összefoglalója szerint 1955-ben 619 fő kísérelte meg nyugat felé illegálisan elhagyni az országot, ebből 15,6% volt sikeres, 1956 január–augusztus folyamán 1250 próbálkozott, ebből 13,8% sikeresen.

²⁸ MNL, OL, XIX-J-1-j Ausztria IV.32. KüM 009166/1955.

²⁹ *Szabad Nép*, 1955. december 24. 4., 1956. január 4. – A Belügyminisztérium elkészítette az állandó vegyes bizottság felállítására vonatkozó egyezmény magyar tervezetét, amelyet Piros László miniszter a Politikai Bizottság döntése alapján a kormány elé terjesztett. MNL, OL, M-Ks 276.f. 53/275. ó.e. Az MDP PB 1956. március 9-i ülésének jegyzőkönyve.

³⁰ CSÁKY, Eva-Marie: *Der Weg zu Freiheit und Neutralität. Dokumentation zur österreichischen Aussenpolitik 1945-1955*. Wien, Österreichische Gesellschaft für Aussenpolitik und internationale Beziehungen, 1980. 442.

Elfeledkezve arról, hogy a legnagyobb ausztriai megszálló erőt a szovjet alakulatok jelentették.³¹

Az osztrák kormány és a pártok, amelyeket ezekben a hónapokban elsősorban az államszerződés utáni rendezés foglalt le, a magyar kezdeményezéseket pozitívan nyugtázták, ám láthatóan lényegi áttörést vártak az elképzelések megvalósításában. Vélhetően ezért halogatták a parlamenti küldöttség látogatása időpontjának a kitűzését, ezért tért ki Franz Thoma földművelésügyi és Heinrich Drimmel oktatási miniszter a budapesti meghívások teljesítése elől.

Tény viszont, hogy Karl Braunias követ, aki 1955. márciusától szűk egy esztendő működése idején óriási erőfeszítéseket tett a két ország közötti viszony holtpontról történő kimozdítására,³² 1956 januárjában tíz témacsoportban 44 problémakört foglalhatott össze, amelyekről megbeszélések folytak az előző hónapokban. Ezek között szerepelt az utazási (vízum) rendelkezések felülvizsgálata, a vagyoni tárgyalások folytatása, új határátkelőhelyek létesítése, a közúti és légi közlekedés, a postai forgalom, a telefonösszeköttetés javítása, fejlesztése, a legkényesebb kérdés: az államhatáron uralkodó állapotok normalizálása, a politikai és a diplomáciai kapcsolatok további élénkítése, a kulturális csere valamint az egyes szakterületek együttműködésének megalapozása.³³ Mindezeket az előzményeket aligha lehet figyelmen kívül hagyni, amikor a két ország viszonyának alakulását vizsgáljuk az 1956 tavaszától őszig tartó hónapokban. A gazdag tematikából a leglényegesebbek realizálásában ugyanis 1956 első feléve hozta meg a fordulatot.

EGY KÜLÖNLEGES KAPCSOLATRENDSZER KÖRVONALAI 1956

Puja Frigyes bécsi követ 1956 első napjaiban váratlan lépést tett, amikor felkereste Burgenlandot, ahol találkozott a tartományi kormány vezetőivel, járt Felsőpulyán, Alsó- és Felsőőrön. Elégedetten állapította meg, hogy a tartományi vezetők, tekintet nélkül politikai pártállásukra, szorgalmazzák a Magyarországhoz fűződő viszony javítását, a kishatár-forgalom helyreállítását, a szorosabb gazdasági kapcsolatokat.³⁴

³¹ MÁTÉ Sándor: A semleges Ausztria *Szabad Nép*, 1955. október 28. 3.

³² A szovjet külügyminisztérium egyik diplomatája a túlzott aktivitással hozta összefüggésbe Braunias idő előtti visszahívását. Arhiv Vnyesnyej Polityiki Rossziszkoj Federacii, Moszkva (a továbbiakban AVP RF) 077. fond 37. opisz 190 papka 37. gyelo 92–101. Köszönöm Baráth Magdolnának, hogy moszkvai kutatási eredményeiből a témát érintő dokumentumok felhasználását lehetővé tette a számomra.

³³ *Iratok*, 93.sz. dokumentum 282–288.

³⁴ Uo. 91. sz. dokumentum 267–270.

Megbeszéléseket folytatott az alsó-ausztriai tartományi politikusokkal is, akikkel a két ország közötti idegenforgalom kiszélesítéséről tárgyalt.³⁵ Január 23-án megkezdődtek Bécsben a vagyoni jogi tárgyalások is, amelyen a kezdeti szakaszban a magyar küldöttséget Sík Endre, a külügyminiszter első helyettese vezette.³⁶

Miközben a belügyminisztérium vezetői újabb és újabb intézkedéseket hoztak a magyar–osztrák határ őrizetéről, alig két héttel az Szovjetunió Kommunista Pártja XX. kongresszusának befejezését követően, március 9-én, látható előzmények nélkül, a Politikai Bizottság Piros László belügyminiszter előterjesztésére három, a magyar–osztrák kapcsolatokat érintő nagy jelentőségű kérdésben hozott elvi döntést. Elsődlegesen a nyugati határon lévő műszaki akadályrendszernek („a vasfüggönynek”) a felszámolásáról, a drótsövény és a taposóaknák eltávolításáról, azzal, hogy kívánatosnak tartja a munkák befejezését az év végéig.³⁷ Másodsorban egy magyar–osztrák állandó vegyes bizottság létrehozásáról a határincidensek kivizsgálására, és végezetül a 16 éven aluli határsértők kicseréléséről szóló bilaterális egyezmény előkészítéséről. Mindhárom esetben a minisztertanács elé utalták a konkrét javaslatok elbírálását.³⁸ A továbblépés tehát megtörtént, még ha annak nincs is nyoma, hogy a kormány napirendre tűzte volna a témákat.³⁹ 1956. április 7-én viszont egyezményt írtak alá a vízgazdálkodásról és a határvidék vizeiről. Egy olyan szakmai megállapodást, amely tekintettel a folyó és állóvizek jelentőségére az ország-

³⁵ Uo. 94. sz. dokumentum 288–290.

³⁶ *Szabad Nép*, 1956. január 24. 4. – MNL, OL, XIX-J-1-j, Ausztria 23/j. A magyar–osztrák pénzügyi tárgyalások jegyzőkönyvei 1956. február 24.–június 8. ill. Szita János pénzügyminiszter-helyettes összefoglaló jelentése: *Iratok*, 107. sz. dokumentum 339–343. Ettől kezdve a tárgyalások szüneteltek, a megállapodást csak 1964-ben írták alá.

³⁷ Abban, hogy a műszaki zár állapotának milyen szerepe volt a döntésben, nem szólnak a források. 1954. júliusában az 1. számú határőrkerület állapotáról a BM Kollégiuma elé terjesztett jelentésben arról számoltak be, hogy a műszaki zár állapota gyenge és elavult, a aknamezők elavultak. Az ún. határőrizeti főirányokban 1953/54 fordulóján új aknamezőket telepítettek. Lásd: *A Belügyminisztérium Kollégiumának ülései 1953–1956*. 2. köt. Összeállította, a jegyzeteket készítette és a bevezető tanulmányt írta KAJÁRI Erzsébet. Szerk. GYARMATI György–S. VARGA Katalin. Budapest, Történeti Hivatal, 2001. 820.

³⁸ MNL, OL, M-KS 276. fond 53/275. ö.e. 6–7

³⁹ Úgy tűnik, a magyar vezetők maguk sem tudták, hogyan kezeljék a kérdést. Amikor Walther Peinsipp osztrák követ a Hegedüs András miniszterelnöknél tett bemutatkozó látogatása során, március 26-án szóba hozta az aknaövezet megszüntetésének kérdését (hangsúlyozván: tudja, ez magyar belügy), Hegedüs sokat sejtetően, közölte: „ezen a kérdésen gondolkodunk és reméljük fogunk olyan megoldást találni, amely kielégítő lesz mindkét fél számára”. Megemlítette továbbá a vegyes bizottság létrehozását is, mondván ez is egy fontos lépés lesz. MNL, OL, XIX-J-1-j, Ausztria, 4/af 1956 szám nélkül. Gergely Miklósnak, a protokoll munkatársának március 27-én kelt 298/út/56. sz. feljegyzése)

határ térségében, a folyamatos és állandó együttműködés megalapozását biztosította, mégpedig csakis az aknák eltávolítását feltételezve.⁴⁰

Két hónapos halogatás után, 1956. május 7-én a Politikai Bizottság hirtelen fordulattal megerősítette korábbi döntését a nyugati országhatáron húzódó aknamező és drótakadály eltávolításáról. Az ülésen Rákosi Mátyás ismertette Ausztria Kommunista Pártja vezetőinek levelét, amelyben kérték a határzár felszámolását. Úgy tűnik, hogy ezt a pozitív döntést az osztrák kommunisták, akik nyilvánvalóan tudtak a korábbi magyar szándékról, szerették volna felhasználni az éppen aktuális parlamenti választási propagandájukban. Rákosi bejelentette, hogy valóban be kell jelenteni a munkák megkezdését. Ezt a bejelentést azonban előzte meg az *Österreichische Volksstimme*, az osztrák pártlap és a *Szabad Nép* cikkváltása. Hegedűs András, Gerő Ernő és Piros László (sajnos nem rögzített) felszólalásait követően a PB egyetértett a megoldással.⁴¹ Másnap a minisztertanács Hegedűs András miniszterelnök javaslatára formális határozatot fogadott el a munkálatok beindításáról.⁴² A *Volksstimme* és a *Szabad Nép* egymást követő három napon – május 8–10. között cikkeztek a témáról.⁴³ Ezzel számottevően csökkent a bejelentés súlya. Mind a hazai külügyesek, mind a márciusban érkezett Walther Peinsipp követ sajnálkozásuknak adtak hangot az „ügyetlenség” miatt.

Az minden esetre megállapíthatatlan, hogy a lépést megelőzték-e konzultációk a többi párttal, mindenekelőtt a szovjet vezetéssel. Hegedűs András miniszterelnök így írt erről az emlékirataiban: „Igen nagy vitát váltott ki az az intézkedésünk, amelyvel elrendeltük az osztrák–magyar technikai határzár felszedését. Ma is magam előtt látom az emiatt dühösen bíráló Siroky csehszlovák miniszterelnök lángvörös arcát. Május 10-én megkezdődött a határzár eltávolítása. Ez az egyoldalú intézkedés joggal sértette a csehszlovák vezetést. Mi úgy véltük, hogy a határzár akadályozza a jószomszédi viszony kialakítását Ausztriával, amit mi viszont igen fontosnak tartotunk.”⁴⁴ Figyelemre méltó, hogy a szovjet külügyminisztérium I. Európai osztályán 1956. május 12-én a magyar–osztrák kapcsolatokról készült leíró jellegű áttekintés – miközben hangsúlyozottan méltányolta és kiemelte, hogy a magyarok jelentős aktivitást tanúsítottak az osztrák kapcsolatok rendezésében, fejlesztésében – nem emlí-

⁴⁰ Uo. XIX-J-1-f „A” 7.

⁴¹ Uo. XIX M-Ks 276. fond 53/285 ö.e. 1-3., 11. A PB 1956. május 7-ei ülésének a jegyzőkönyve.

⁴² Uo. XIX-A-83-a B-1423/TÜK/1956.

⁴³ *Österreichische Volksstimme*, 1956. május 8. 1, Jetzt kann der Stachelrat fallen. – *Szabad Nép*, 1956. május 9. 3. Az osztrák–magyar barátság erősítéséért. (MNL, OL, XIX-J-1-u Külügyminiszter-helyettesek iratai. Sebes István iratai, 9/se/1956.)

⁴⁴ HEGEDŰS András : *A történelem és a hatalom ígézetében. Életrajzi elemzések*. Budapest, Kossuth, 1988, 258.

tette a műszaki zár felszámolásának kérdését.⁴⁵ Ez legalábbis azt jelezte, hogy alacsonyabb diplomáciai szinten a szovjet apparátus nem volt képes.

A „vasfüggöny” eltávolításáról szóló döntés mind a határőrség állománya, mind a lakosság körében széleskörű visszhangot váltott ki. A határ mentén élők nem titkoltan abban reménykedtek, hogy visszatérnek a korábbi szabályok, hamarosan meglátogathatják Ausztriában élő rokonaikat, visszaállhat a kishatárforgalom.⁴⁶ A Politikai Bizottság május 24-én tartott ülésén a meghívottként jelen lévő Gábris Mihály a belügyminiszter első helyettese és Hortobágyi János a Győr–Sopron megyei Pártbizottság első titkára egyaránt beszéltek erről a várakozásról, amelyre véleményük szerint megoldást kell találni. Szalai Béla PB-tag az útlevel-kiadás és a kivándorlás szabályainak enyhítését hozta szóba, Hegedüs András is egyetértett ezzel. A határozatban helyet is kapott a kivándorlás kötöttségeinek felülvizsgálata, illetve a tiltott határátlépésekre vonatkozó magyar–osztrák egyezmény előkészítésének a kérdése.⁴⁷

Talán ebben az új helyzetben is kereshetjük a magyar semlegesség esélyeiről a hazai közvéleményben 1955-ben ismét feltámadt illúziók továbbélésének egyik magyarázatát.⁴⁸ Hiszen, ha a Szovjetunió belenyugodott Magyarország nyugati határán az aknák felszedésébe, akkor egyszer akár ki is engedheti az országot a hatalmi övezetéből – vélhette az utca embere.

Az Államvédelmi Határőrség tisztjeit, akik jórészt értetlenül hallgatták az új helyzetre vonatkozó eligazításokat, elsősorban az aknamentes határ őrzéséből adódó feladatok nyugtalanították, mert ahogyan haladt előre az aknák eltávolítása, úgy növekedett a határ felé igyekvők tömege, akik azt hitték, hogy a megváltozott állapotok közepette sikerül átjutniuk az áhított nyugati világba.⁴⁹

Azt, hogy az új helyzet milyen további változásokkal járhat, a magyar pártvezetés valójában nem tudta felmérni. Az aligha lehetett kétséges, hogy a magyar–osztrák viszony fejlődésére, feltételezhetően már középtávon, a döntés kedvező hatást gyakorol. Miután a „vasfüggöny”, az aknazár, a drótsövény nem csupán lélektanilag teremtett nehezen elviselhető helyzetet a határ túloldalán élők számára, de igen gyakran súlyos, halállal végződő baleseteket okozott az osztrák polgári lakosság körében, erősen megnehezítette a határ menti földek művelését, az osztrák kormányzat

⁴⁵ AVP FR, 077. fond 37. opisz 190. papka 37. gyelo 92–101.

⁴⁶ *Szabad Nép*, 1956. május 21. 4.

⁴⁷ MNL. OL. M-KS 276. fond 62/99. ő.e. Gyorsírásos jegyzőkönyv

⁴⁸ V.ö. többek között RAUCHENSTEINER, Manfred: Die Performance war perfekt. In: *Die Ungarnkrise 1956 und Österreich* Hg. SCHMIDL, Erwin A. Wien, Böhlau, 2003. (a továbbiakban: RAUCHENSTEINER, 2003.) 143.

⁴⁹ MNL, OL, XIX-B-10 I-4-66. Jegyzőkönyv a 4. határőrkerületi parancsnokság tisztí gyűléséről 1956. május 31. 3.

számára ennek a megszüntetése – különösen az államszerződést követően – fontos kérdést jelentett. Másfelől az aknák és a drótakadályok eltávolítása meghatározta az októberi forradalom és szabadságharc idején kialakult helyi barátkozások, majd a forradalom leverését követő tömeges menekülés körülményeit is.

A változás azonban korántsem jelentette azt, hogy megszűnt a határőrizet, hogy akadálytalanná vált a közlekedés a két ország között. Miközben a néphadsereg műszaki egységei rohammunkában több helyen már május 10-én megkezdték az akna-mentesítést⁵⁰ (amit szeptember 20-ig a teljes határszakaszon be is fejeztek),⁵¹ a Politikai Bizottság május 24-én ismét a nyugati határ őrzésének megerősítéséről döntött. Az előterjesztés és a határozat első ízben komplex módon foglalkozott a kérdéssel. Miközben bírálta a rendőrség és a határőrség munkáját, arról is szólt, hogy németül beszélő tiszteket vezényeljenek az őrsökhöz, hogy tegyenek intézkedéseket a határ menti települések áruellátásának, lakásviszonyainak, kulturális és sportéletének a javítására. Felhívták a belügyminisztériumot, hogy a rokonlátogatások megkönnyítésére vizsgálja meg az alkalmi „útilapok” (úti okmányok) kiadásának a lehetőségét, a kivándorlásra vonatkozó szabályok enyhítésének a kérdését.⁵² Rákosi az ülésen éppenséggel arról beszélt, hogy „[...] egy év múlva nem lesz határőrizet. Látni kell, hogy merre halad a fejlődés.”⁵³ Azt, hogy mire gondolt, amikor ezt mondta, legfeljebb csak találgathatjuk.

A határozat alapján kiadott különböző szintű parancsok részletesen rendelkeztek – sok egyéb mellett – a határon kiépítendő ún. rejtett technikai megfigyelő rendszerről, a határ felé vezető utak és vasutak forgalmának állandó ellenőrzéséről, a határőrség fegyelmének erősítéséről, a határ menti helységek ellátásának javításáról, az állambiztonsági felderítő tevékenység kiterjesztéséről. A belügyminiszter első helyettese május 29-én 21 pontban határozta meg a műszaki zár felszedését követően foganatosítandó intézkedéseket. A parancs azt sugallta, hogy várhatóan növekszik a Magyarország elleni kém-, terror-, diverziós és romboló tevékenység, az áru- és az embercsempészet. A miniszter két héttel később többek között a fegyveres erőktől történő szökések megakadályozásáról, a polgári lakosság körében az ügy-nökhálózat bővítéséről, az emigránsok itthon élő hozzátartozóinak fokozott figyelé-

⁵⁰ *Szabad Nép*, 1956. május 12. 1. Megkezdték a műszaki zár eltávolítását az osztrák határ mentén. A lap tudósítója és néhány osztrák újságíró kereste fel a műszaki alakulat katonáit Kemenestarródfa határában. Az alakulat parancsnoka a munkák megindítását a vízügyi egyezményrel indokolta, amiben rögzítették a Pinka folyó szabályozását.

⁵¹ MNL, OL, XIX-B-10-1956 IV.8-10. Jelentés a műszaki záruk felszedésének helyzetéről. 1956. szeptember 1.

⁵² MNL, OL, M-KS 276. fond 53/288. ö.e. 5–6., 62–78. A határozat dátuma 1956. május 31. Az előterjesztéshez képest keményebb hangot ütött meg.

⁵³ Uo. 62/99. ö.e. Gyorsírásos jegyzőkönyv. 233.

séről rendelkezett.⁵⁴ Iscsenko altábornagy, a BM szovjet főtanácsadója egy augusztusi feljegyzésében a határ ügyében Magyarországra nehezedő nyugati nyomást, a szaporodó osztrák provokációkat, a „disszidensek” számának növekedését tette szóvá. Miközben nem titkolta, hogy elégtelennek tartja a határsértőkkel szemben alkalmazott intézkedéseket.⁵⁵

A külügyminisztérium által képviselt folyamatos előrehaladás szellemét tükrözte viszont a minisztérium kollégiumának 1956 júliusában elfogadott állásfoglalása, amelyhez előzetesen a bécsi követség 26 pontból álló „ötletbörzét” terjesztett elő. Az állásfoglalás nem sokkal maradt el ettől, amikor az általános politikai, gazdasági és kulturális teendőik körében – adott helyzetben nem csekély illúzióval – többek között Julius Raab kancellár vezetésével kormányküldöttség meghívását, az osztrák kormánypártokkal történő kapcsolatteremtést, a határ menti területek közötti együttműködés létrehozását, kereskedelmi egyezmény kötését, a tudományos, a művészeti és a sportkapcsolatok erősítését és különböző szakegyezmények előkészítését vették programba.⁵⁶ A bő kívánságlistából egyelőre a Bécs–Budapest közötti repülőjárat valósult meg, melynek első gépe – a légitforgalmi egyezmény aláírása előtt – június 5-én leszállt a schwechati repülőtéren.⁵⁷

A szándékokat tekintve figyelmet érdemelt, hogy az augusztusi követi értekezleten Gerő Ernő, az MDP újonnan megválasztott első titkára a további nyugati irányú külpolitikai nyitásról szólva „rendkívüli fontosságú”-nak nevezte az Ausztriához fűződő viszonyt, amelyben még „igen nagy kiaknázatlan lehetőségek” rejlenek.⁵⁸ Ez láthatóan azt jelezte, hogy a magyar pártvezetés – a belpolitikai merevség furcsa paradoxonaként – változatlanul kiemelten kezeli a korábbi bezárkózás felszámolását. Amikor Julius Raab kancellár szeptember első napjaiban nyilatkozatot adott a *Szabad Nép* és Magyar Rádió munkatársainak, a központi pártlap szerkesztőségi vezércikkben méltatta ennek a jelentőségét.⁵⁹ Az osztrák követ az interjú visszhangjáról szólva azt jelentette, hogy „[...] ez a lakosság és a fővárosi vezető körök számára ténylegesen a napi beszélgetések tárgyát jelentette, hiszen Ausztria divattá vált, és

⁵⁴ *Iratok*, 106. sz. dokumentum 335–339.

⁵⁵ AVP RF, fond 37. opisz 191. papka 36. gyelo. Iscsenko és Kozicsev jelentése a Magyar Népköztársaság nyugati határán lévő helyzetről.

⁵⁶ *Iratok*, 108. sz. dokumentum 344–357.

⁵⁷ A gépet az osztrák közlekedési minisztérium képviselői fogadták. Az egyezmény megkötésére, noha a minisztertanács június 11-én ehhez hozzájárult, az osztrák hatóságok késlekedése miatt október közepéig nem került sor. *Iratok*, 119. sz. dokumentum 386.

⁵⁸ A felszólaláshoz készített vázlat MNL, OL, M-KS 276. fond 66/134 ő.e.

⁵⁹ *Szabad Nép*, 1956. szeptember 8. Jó szomszédokhoz méltón.

a lakosság minden egyes jó szót a határ túloldaláról a magyar néppel szembeni barátság jeleként értelmez.⁶⁰

Az osztrák közvélemény, amelyet nem kevésbé leptek meg a magyar lépések, a kezdetektől figyelemmel kísérte az aknák eltávolítását, és alapvetően megnyugvással nyugtázta a fejleményeket. A munkálatok távolabbi településekről, elsősorban azonban Bécsből számos kíváncsi érdeklődőt vonzottak a helyszínre, akik megkíséreltek – sokszor nem is eredmény nélkül –, hogy barátkozzanak a magyar műszaki katonákkal és a határőrökkel. Nem egyszer előfordult, hogy csokoládét, italokat adtak a katonáknak. Az *Österreichische Neue Tageszeitung* tudósítója egész oldalas határ menti helyszíni beszámolóját azzal zárta, hogy az öröm mellett az éremnek van másik oldala is: félő, hogy jelentősen megnövekszik a nem kívánatos menekültek száma, ismét kialakul a csempészes. Ám, ha ténylegesen normális állapotok lesznek a határon, akkor néhány csempészebe beletörődnek – írta az újságíró.⁶¹ Ilyen értelemben beszélt még hónapokkal később a határzár felszámolásának következményeiről Peinsipp követ is Sebes István miniszterhelyettesnek.⁶² A szocialista *Arbeiter Zeitung* arra figyelmeztetett, hogy a magyarországi belpolitikai helyzetben, az ország nemzetközi kötődésében nem történtek változások. A szerveződő osztrák hadsereg stratégiái is változatlanul a keleti irányt tartották a legveszélyesebbnek. Az 1956 júliusában elfogadott harcászati utasítás két lehetséges változatot rögzített, mindkettő a Magyarország felől fenyegető támadást valószínűsítette.⁶³ Ennek a fényében nem meglepő, hogy a burgenlandi lakosság között riasztó hírek keringtek. Ők is attól féltek – mint a *Die Presse* napilap beszámolt erről –, hogy Magyarország felől támadás éri az országot.⁶⁴

A kormányzat és a politikai pártok megnyugvással, de figyelemmel az ország bonyolult bel- és külpolitikai helyzetére alapvetően inkább óvatos várakozással értékelték a változásokat. A legfontosabb az volt, hogy megszűnt egy akut veszélyforrás. Ezt tükrözte Raab kancellár említett szeptemberi nyilatkozata is, amikor hangsúlyozta, hogy a határzár eltávolítása „lényegesen hozzájárult” a kapcsolatok javulásához, és segít a további normalizálási folyamatban. Manfred Rauchensteiner osztrák történész, a téma kiváló ismerője – talán eltúlozva – úgy véli, hogy a forradalom előtt nem csupán Bruno Kreisky külügyi államtitkár (miként azt emlékirataiban írta), de sok más politikus, sőt Ausztria nagy része is érdektelenséggel viseltetett a magyar-

⁶⁰ ÖStA, AdR, BKA/AA, Ungarn 2. 511049/Pol/1956.

⁶¹ *Österreichische Neue Tageszeitung*, 1956. május 31. Der eiserne Vorhang hat ausgedient.

⁶² MNL, OL, XIX-J-1-u Külügyminiszter-helyettesek iratai. Sebes István iratai. 53/se/1956.

⁶³ RAUCHENSTEINER, 2003. 240–241.

⁶⁴ *Die Presse*, 1956. május 16. 3.

országi események iránt.⁶⁵ Azaz – ellentétben a katonákkal – a politika nem érdeklődött a szomszéd ország iránt. Ezzel szemben tény, hogy Kreisky egy június elsején Sebes István külügyminiszter-helyettessel és Marjai József főosztályvezetővel folytatott megbeszélésén hangsúlyozta: „[...] külpolitikai síkon a szocialista párt is arra fog törekedni, hogy együttműködést létesítsen Magyarország és Ausztria között gazdasági és részben, ahol megy kulturális vonalon is.” Ám hozzáfűzte: „[...] neki meggyőződése, hogy az a fordulat, amely most Magyarországon végbemegy, illetőleg, amely a mi táborunkban végbemegy, komoly dolog. A pártban vannak még ilyen emberek, mint ő, de nagyon sokan az egészet csak színháznak, kirakatnak tartják.”⁶⁶

Kétségtelen, hogy az osztrák politikusok többsége a bekövetkezett változások stabilizálására, úgymond bizonyításra várt. A fontolva haladás jegyében halogatták a parlamenti küldöttség látogatását, udvariasan elhárították Julius Raab meghívását. Másfelől arra is ügyeltek, hogy a magyar emigráció politikai szervezeteit távol tartásuk az osztrák fővárostól. Így megakadályozták az emigráns csúcsszervezet, a Magyar Nemzeti Bizottmány áttelepülését New Yorkból Bécsbe.⁶⁷

A kelet–közép-európai országokban szolgálatot teljesítő osztrák követek és nagykövetek szokásos nyári konferenciáján, ahol az SZKP XX. kongresszusa nyomán bekövetkező változások, a szovjet–jugoszláv viszony javulása és a poznani események várható kihatásai álltak az általános politikai tájékozódás és tájékoztatás középpontjában, a magyar–osztrák viszony érdemben nem is került szóba. A magyarországi helyzetről Peinsipp követ lakonikus rövideggel állapította meg, hogy a magyar belpolitikára a szovjet változások csupán másodlagos hatást gyakoroltak. A központi kérdés itt Rákosi pártvezető bukása vagy maradása – hangsúlyozta a diplomata.⁶⁸

Noha a követ csupán bő három hónapja állt a budapesti osztrák képviselő élén, a rendelkezésére álló információk alapján ennél bizonyára árnyaltabb és részletesebb beszámolót is tarthatott volna. Legalábbis ezt feltételezhetjük ama terjedelmes jelentések alapján, melyeket júliusban a magyarországi „íróházadásról” és az ellenzék szerveződéséről a Ballhausplatzra, a külügyminisztériumba küldött. Itt a sokoldalú tájékoztatók egyikét július folyamán külön feljegyzésben kivonatoltatták a minisztérium apparátusa, illetve a külképviseletek számára. Olyan összefoglalót készítettek, amelyben a hangsúlyt a Petőfi Körben tömörülő ellenzéki erők tevékenységének bemutatására helyezték. Úgy ítélték meg, hogy mindez csupán a kommunista párton belüli csoportoknak a vezetéssel szembeni „felkelését” jelenteti, ami

⁶⁵ RAUCHENSTEINER, 2003. 243–244.

⁶⁶ *Iratok*, 105. sz. dokumentum 332–335. Az idézet 334.

⁶⁷ Az interjú: *Szabad Nép*, 1956. szeptember 7. 1. A kommentár: *Szabad Nép*, 1956. szeptember 8. 3.

⁶⁸ ÖStA, AdR, BKA/AA, Österreich 2 GZ 516346/Pol/1956.

nem áll összefüggésben a poznani eseményekkel. Az értelmiségnek az ellenzéki mozgalomban játszott vezető szerepével kapcsolatban kiemelték, hogy a sajátos magyar viszonyok következtében a polgári réteg csekély és elégtelen bármiféle ellenzéki tevékenységhez, a munkásság viszont korántsem olyan elszánt és harcra kész, mint Lengyelországban.⁶⁹

A nyári holt szezont követően október első felében Peinsipp követ, aki érezhetően mind szerteágazóbb kapcsolatokat épített ki a budapesti polgári körökkel, elsősorban Nagy Imre személyének gyors előtérbe kerüléséről, népszerűségének növekedéséről küldött információkat. A Rajk László és társai temetésén lezajlott tömegdemonstráció hatása alatt a magyar fejlődést illető véleménye érezhetően módosult, amikor rámutatott a nyugtalanság növekedésére, a szovjetellenes propaganda számottevő erősödésére. „Tájékozott személyek nagyon félnek attól, hogy az ellenzék híjával van az okosságnak és szabad folyást enged érzelmeinek” – sommázta következtetését.⁷⁰

A forradalmi események kezdetéről Bécsbe küldött október 24-i távirata, majd a magyar hatóságok által elrendelt hírzárlat következtében csak alkalmilag leadott telefonjelentései közvetlenül már nem befolyásolták az osztrák politikai élet irányítóit a magyar események megítélésében. Számukra a meghatározó információs források a magyar és a nemzetközi tömegkommunikáció jelentései, illetve a szomszédságból adódó közvetlen tapasztalatok lettek.

A magyar–osztrák kapcsolatokban a következő napok, hetek és hónapok új fejezetet nyitottak.⁷¹

⁶⁹ ÖStA, AdR, BKA/AA, Ungarn 3 GZ 511190/Pol/1956.

⁷⁰ Peinsipp jelentései. GECSÉNYI Lajos: Osztrák diplomaták Nagy Imre szerepéről és tevékenységéről 1953–1956. In: *Nagy Imre és kora. Tanulmányok, forrásközlések IV.* Budapest, Nagy Imre Alapítvány, 2006. 223–233.

⁷¹ A forradalmi események idején, majd azt követően a kapcsolatok alakulására ld.: *Osztrák külügyi iratok Magyarország történetéhez 1956. október–november* [A dokumentumokat fordította és közléstezőszi GECSÉNYI Lajos]. *Múltunk* 1996/2. 157–206.